

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ШАРОИТИДА ОРГАНИК МАҲСУЛОТЛАРНИ ИШЛАБ ЧИҚАРИШНИ РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ ЗАРУРИЯТИ ВА МАМЛАКАТИМИЗДА ОРГАНИК ИШЛАБ ЧИҚАРИШНИНГ ТАҲЛИЛИ

Аннотация: Мақолада органик маҳсулотларни ишлаб чиқариш доирасидаги халқаро тажрибалар, меъёрий ҳужжатлар талаблари ҳамда органик қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини экспорт қилувчи маҳаллий корхоналар фаолияти баён этилган.

Республикада қишлоқ хўжалик маҳсулотларини ишлаб чиқариш ҳажмини ошириш ва экспорт географиясини кенгайтиришга давлатимиз раҳбари томонидан катта эътибор қаратилмоқда. Президентимизнинг Олий Мажлисга йўллаган Мурожаатномасида ҳам Ўзбекистоннинг экспорт салоҳиятини ошириш масаласига катта эътибор қаратилган ва аниқ вазифалар белгилаб берилган. Умуман олганда кейинги уч йил ичида мамлакатимизнинг экспорт салоҳияти сезиларли ошиб бормоқда, аграр тармоқда ислохотлар самараси ҳам бунга катта имкониятлар яратмоқда. Шунга қарамай соҳада фойдаланилмай турган имкониятлар ҳам талайгина. Аввало маҳсулот ҳажмини ошириш мақсадида қишлоқ хўжалиги тизимида минерал ўғитлар ва ўсимликларни ҳимоя қилишнинг кимёвий воситаларидан халқаро талаблар ва меъёрларга зид равишда кўпроқ фойдаланиш ҳолати кузатилмоқда. Экологик тоза, органик маҳсулотлар етиштириш масаласига етарлича эътибор берилмаяпти. Ушбу ҳолат якуний натижада қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини экспорт қилишда маълум муаммоларни келтириб чиқармоқда.

Европа парламенти ва Иттифоқнинг (91/414/ЕЕС Деректива Кенгаши тасдиқлаган) келиб чиқиши ўсимликлар ва ҳайвонларга мансуб бўлган озиқ-овқат маҳсулотлари ва озиқалардаги пестицидлар қолдиқларининг максимал даражаларига алоқадор (2005 йил 25 февралдаги (ЕС) № 396/2005 регламентининг (2)-бандига кўра) ҳужжатида (12- бандида) "...инсонлар истеъмоли учун мўлжалланган маҳсулотлардаги зарарли кимёвий воситалар қолдиқлари меъёрдан ошмаслиги зарур" дейилган ҳамда шу талаб халқаро савдода инобатга олиниши расмийлаштирилган. Шунинг ўзидек пестицидларни меъёрдагидан кўп ишлатиш қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини Европага экспорт қилишимиз учун катта тўсиқ бўлиши тайин. Европа Иттифоқининг бу қоидалари учинчи мамлакатлардан қишлоқ хўжалик маҳсулотларини импорт қилиш чоғида ҳам амалда бўлади..(ЕС) № 834/2007 Иттифоқ қарорини бажаришнинг батафсил қоидаларини ўрнатиш бўйича 2008 йилнинг 8 декабридаги (ЕС) № 1235/2008 Иттифоқ регламенти). Мана шу талаблар жаҳоннинг йирик савдо тармоқлари томонидан озиқ-овқат маҳсулотларининг келиб чиқишига тааллуқли бўлган стандартлар, жумладан қишлоқ хўжалиги фаолиятини кафолатлаш бўйича Organic ва GlobalGAP каби стандартларнинг яратилишига олиб келди.

Мамлакатимизда юқори сифатга эга бўлган органик (экологик тоза) қишлоқ хўжалик маҳсулотларини етиштириш ва экспорт қилиш бўйича юқори имкониятлар мавжуд бўлса-да, бу масалага эътибор берилмаяпти.

Бугунги кунда органик қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини сертифицикатлаштириш мақсадида республикада "ECOCERT IMO Denetim ve Belgelendirme Ltd" (Турция), "CERES Certification of Environmental Standards GmbH" (Германия), Vaists SIA "Sertifikācijas un testēšanas centrs" (Латвия), "Control Union Certifications", CCPB Srl (Италия) каби хорижий сертифицикатлаштириш идоралари фаолият олиб бормоқда. Мана шу жараёнда давлат назорати ва мувофиқлаштириш тизимларининг етишмаслиги аниқ маълумотлар олишга имкон бермаяпти. Шунинг билан бирга, фермер хўжаликлари ва бошқа қишлоқ хўжалиги корхоналарида маҳсулотларнинг келиб чиқишини кафолатлаш учун амалда ҳеч қандай қайдлар мавжуд эмас. Бу ҳолат ҳам экспорт қилинаётган маҳсулотларни сифати ва хавфсизлиги нуқтаи назаридан келиб чиқишини кафолатлаш имкониятларини пучга чиқармоқда.

Маълумки, ИСО 9001 Сифат бошқарув тизими, ИСО 22000 Озиқ-овқат маҳсулотлари хавфсизлигини бошқариш тизимлари каби халқаро стандартларда ҳам ишлаб чиқариш жараёнлари бўйича аниқ қайдлар ва ёзувлар юритилиши асосий тамойиллар сифатида киритилган.

Органик қишлоқ хўжалигини тартибга солиш бўйича республикадаги ҳолатни халқаро тамойилларни назарда тутган ҳолда таҳлил этсак, куйидаги муаммоларга гувоҳ бўлишимиз мумкин (1-жадвал).

Мамлакатимизда тупроқлар таркибидаги оғир металллар тузлари ва пестицидлар қолдиқларини аниқлаш "Агрокимёстантин" МЧЖ ваколати доирасида бўлиб, ушбу ташкилотнинг бугунги кундаги фаолияти талаб даражасида ташкил этилмаган. Шунингдек, амалга оширилаётган ишлар қишлоқ хўжалиги соҳасидаги халқаро стандартлар талабларига мутлақо мос келмайди. Шу сабабдан ушбу ташкилот фаолиятини халқаро талаблар билан уйғунлаштиришни давр тақозоси сифатида қараш мумкин. Юқоридаги ҳолатлар, қишлоқ хўжалиги маҳсулотларининг сифат ва хавфсизлик кўрсаткичлари бўйича халқаро стандартлар талабларига мувофиқлигини таъминлаш ҳамда халқаро бозорда "Ўзбек

1-жадвал.

"Sunny Fruit Production" МЧЖнинг органик маҳсулотлар ишлаб чиқариш ва реализация қилиш бўйича фаолиятининг таҳлили

Мамлакат	Қонунчилик	Миллий стандарт	Ваколатли идора	Қўшимча жараён (ваколат)лар
Америка Қўшма Штатлари	Органик озиқ-овқат маҳсулотларини тўғрисидаги қонун (The Organic Foods Production Act of 1990 - OFPA)	Қўшма Штатлар Қишлоқ хўжалиги департаментининг Миллий органик дастур (National Organic Program, NOP)	Қўшма Штатлар Қишлоқ хўжалиги департаментининг Қишлоқ хўжалик маркетинг хизмати (Agricultural Marketing Service, AMS)	Қўшма Штатлар Қишлоқ хўжалиги департаментининг Қишлоқ хўжалик маҳсулотларини сотиш хизматини, сертифицикатлаштириш ва инспекция хизматларини кўрсатувчи ташкилотларни аккредитациядан ўтказиш.
Европа Иттифоқи	Европа Иттифоқида органик ишлаб чиқаришни ривожлантириш бўйича ҳаракатлар режаси (Action Plan for the future of Organic Production in the European Union, 2014)	Европа Иттифоқининг органик ишлаб чиқариш ва органик маҳсулотларни тамағлаш бўйича базавий регламенти, (ЕС) 28.06.2007, № 834/2007 Иттифоқ қарори; "Учинчи мамлакатлардан Европа Иттифоқида экологик тоза маҳсулотлар импортёрлари учун қўлланма"	Органик қишлоқ хўжалик ишлари бўйича Европа Иттифоқи доимий Комиссияси (European Commission's Standing Committee on Organic Farming, SCOF, 2011)	Европа Иттифоқи таркибидаги ҳар бир мамлакат Қишлоқ хўжалиги вазирлигида алоҳида назорат тизимлари фаолиятини йўлга қўйган
Туркия	Органик қишлоқ хўжалиги тўғрисидаги қонун	Органик деҳқончилик асослари ва тасаруф этиш тўғрисидаги низоми	Озиқ-овқат, қишлоқ хўжалиги ва қорғаччилик вазирлиги	Органик қишлоқ хўжалигини жорий қилиш ва мувофиқлаштириш ҳаракатларини амалга ошириш учун Органик деҳқончиликнинг раҳбарий тамойиллари бўйича Миллий Қўмита ташкил этилган
Латвия Республикаси	Органик қишлоқ хўжалиги тўғрисидаги қонун	Латвия Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2009 йил 26 майдаги 485-сон "Органик деҳқончиликда назорат ва текшириш тартиби тўғрисида"ги қарори	Қишлоқ хўжалиги вазирлиги	Учинчи мамлакатда етиштирилаётган органик маҳсулотларни сертифицикатлаштириш учун режалаштирилмаган инспекция назоратини ўтказиш ҳамда тупроқ ва маҳсулотни пестицид қолдиқларига текшириш талаблари мавжуд

сифати” белгисини мустаҳкамлаш бўйича ечимини кутаётган бир қатор тизимли муаммолар мавжудлигини кўрсатади.

Биринчидан, республикада органик қишлоқ хўжалиги ва озиқ-овқат маҳсулотларини ишлаб чиқаришда иштирок этувчи субъектлар ўртасидаги муносабатларни бевосита тартибга солувчи махсус қонунни қабул қилиш керак. Иккинчидан, халқаро талабларга мувофиқ қишлоқ хўжалигининг янги йўналишларини (organic, GlobalGAP) ривожлантириш бўйича узоқ йилларга мўлжалланган стратегик ҳужжатни тайёрлаш керак. Учунчидан, қишлоқ хўжалик маҳсулотларини етиштиришга қўйилган халқаро талабларни энг пастки бўлинчага етказиб боришни таъминлайдиган самарадор ва таъсирчан механизмини яратиш лозим. Тўртинчидан, қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини экспортга чиқаришни халқаро талабларга мувофиқ қафолатлаш бўйича агросаноат мажмуида тупроқ, сув, хомашё ва тайёр маҳсулотлар таркибидаги пестицидлар ва бошқа зарарли моддалар миқдорини аниқлайдиган комплекс лабораторияни ташкил этиш шарт. Бешинчидан, экспортга йўналтирилаётган қишлоқ хўжалиги ва озиқ-овқат маҳсулотларининг асосий қисми халқаро талаблар ва стандартларга мувофиқ сифати ва хавфсизлиги бўйича белгиланган талабларга жавоб бермаслигига чек қўйиш лозим. Олтинчидан, халқаро тажрибаларга мувофиқ, жумладан органик ва Глобал ГАП стандартлари талаблари бўйича экишдан то маҳсулотни реализация қилиш жараёнларини тартибга солиш бўйича таъсирчан ва самарали давлат назорати тизимини йўлга қўйиш керак.

Республикадаги “Sunny Fruit Production” МЧЖнинг ишлаб чиқариш фаолияти таҳлил қилинганда 2017 йилда 502,5 тонна, 2018 йилда 717 тонна ва 2019 йилда 628 тонна органик майиз етиштирилган ва Россия Федерацияси, Франция, Германия, Голландия, Италия, Греция мамлакатларига экспорт қилинган. Экспорт нархларини таққослаш натижалари органик майизнинг аънавийга нисбатан 14,7 фоизга ва соф фойда 4,1 баробарга юқори эканлигини кўрсатди (2-жадвал).

Шунингдек, 2019 йилда АҚШ бозорида 1 тонна органик пахта хомашёси аънавийга нисбатан 155 доллардан 225 долларгача юқори нархда баҳоланган.

Аслида, Ўзбекистон Республикаси учун органик қишлоқ хўжалиги ғояси янгилик эмас, балки у мамлакатимиз қишлоқ хўжалиги амалиёти тарихида ўз ўрнига эга, яъни Ўзбекистонда кўп асрлик аънавий сабзавотчилик ва боғдорчилик маҳаллий ўғитлардан фойдаланишни кўзда тутадиган биологик деҳқончилик тамойилларига асосланган.

Бу генларни модификация қилиш технологияларини

қўлламасдан, озиқавий қиймати юқори, ўзига хос таъмга ва истеъмол хусусиятларига эга бўлган органик (экологик тоза) мева ва сабзавотлар етиштириш имконини беради. Шунингдек, айтиш вақтида республикада органик қишлоқ хўжалигини тезкор ташкил этиш ва ривожлантириш учун қуйидаги қулай шароит ва асослар мавжуд:

Зарарловчи моддалар билан зарарланмаган экин майдонлари; Томорқа хўжаликлариде етиштирилган органик маҳсулотларни экспорт қилиш натижасида аҳоли даромадини ошириш имконияти; Органик ишлаб чиқариш бўйича агрокластер, логистика ва кооперация тизимларини ривожлантириш натижасида аҳоли бандлигини ошириш имконияти;

2-жадвал

“Sunny Fruit Production” МЧЖнинг органик маҳсулотлар ишлаб чиқариш ва реализация қилиш фаолияти таҳлили.

№	Маҳсулот номи	Ишлаб чиқариш ҳажми, тонна			Ишлаб чиқариш харажатлари, млн. сум/тн		Реализация нархи, млн. сум/тн		Реализация қилинаётган мамлакатлар	
		умумий	аънавий	органик	аънавий	органик	аънавий	Органик	аънавий	Органик
2017 йилда										
1	Қуритилган ўрик	83	78,3	4,7	945,6	53,8	992,85	63,78	Исроил, АҚШ, Чехия	РФ, Франция
2	Майиз	554,6	52,1	502,5	274,1	4419,1	288,9	5389,1	Белорусия, АҚШ, Чехия	РФ, Германия, Голландия, Франция
2018 йилда										
1	Қуритилган ўрик	63,99	63,99	0	837,1	0	881,25	0	Исроил, Италия, Япония	
2	Майиз	811,55	94,55	717	1278,8	7877,4	1346,1	9606,5	Исроил, РФ, Япония, Италия, Чехия	Германия, Голландия, Италия
2019 йилда										
1	Қуритилган ўрик	83	83	0	1277,1	0	1344,45	0	Исроил, Белорусия	
2	Майиз	752,25	124,25	628	1736,6	8691,3	1828,13	10599,8	Исроил, РФ, Япония, Болгария, Хитой	Германия, Греция

Қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришидаги мавжуд лабораториялар, назорат ва сертификатлаш тизимларини такомиллаштириш ҳисобига зарурий таҳлилларни амалга ошириш имконияти;

Генетик модификацияланган организмлар (ГМО)дан ҳоли минтақалар.

Қулай шароит ва имкониятлар мавжудлигига қарамасдан, республикада органик қишлоқ хўжалигини ривожлантиришга етарли даражада эътибор берилмаётганлиги нафақат атроф-муҳитга, инсонлар саломатлигига, юқори сифатли маҳсулотларни ишлаб чиқаришга, балки ҳудудларининг экспорт салоҳиятини ошириш ва географиясини кенгайтиришга ҳам салбий таъсир кўрсатмоқда.

О.И.СОАТОВ,

Ўзбекистон Республикаси Қишлоқ хўжалиги вазирлиги бош мутахассиси,

О.Р.ФАЙЗИЕВ,

Тошкент давлат аграр университети ассистенти,

И.Б.БОҚИЕВА,

Тошкент давлат аграр университети талабаси

АДАБИЁТЛАР:

1. European Union Council Regulation No. 834/2007 of 28 June 2007 on organic production and labelling of organic products and repealing Regulation No. 2092/91 // Official Journal of the European Union. – 2007. – L. 189. – 23 p.
2. European Union Council Regulation No. 889/2008 of 5 September 2008 laying down detailed rules for the implementation of Council regulation (EC) No. 834/2007 on organic production and labelling of organic products with regard to organic production, labelling and control // Official Journal of the European Union. – 2008. – L. 250. – 84 p.
3. Commission Regulation (EC) No 1235/2008 of 8 December 2008 laying down detailed rules for implementation of Council Regulation (EC) No 834/2007 as regards the arrangements for imports of organic products from third countries
4. Regulation (EC) No 396/2005 of the European Parliament and of the council of 23 February 2005 on maximum residue levels of pesticides in or on food and feed of plant and animal origin and amending Council Directive 91/414/EEC
5. Развитие органического сельского хозяйства в Центральной Азии. Материалы международной конференции, проведенной 22-24 августа 2017 года в Ташкенте и Самарканде, Узбекистан.
6. FiBL & IFOAM – Organics International “The World of Organic Agriculture” Statistics & Emerging Trends 2019/
7. <https://www.usda.gov/topics/organic>
8. <https://likumi.lv/ta/en/en/id/193115-procedure-for-the-supervision-and-control-of-organic-farming>.